

محدوده روابط دختر و پسر قبل از ازدواج

صدیقه محقق^۱

چکیده

از نظر اسلام ازدواج موضوعی بسیار مهم است؛ زیرا خانواده مهمترین رکن اجتماع است. یکی از مسائلی که برای ثبات زندگی مشترک به زوجین کمک می‌کند، آشنایی و شناخت یکدیگر قبل از ازدواج است تا دو طرف، یکدیگر را به خوبی بشناسند. با توجه به اهمیت ازدواج و نقش آن در سرنوشت انسان، اسلام زوجین را به بصیرت و شناخت دقیق فراخوانده تا زندگی مشترک، پایدار و به دور از تزلزل باشد. بنابراین، هدف از نوشتار حاضر، بررسی محدوده روابط دختر و پسر قبل از ازدواج از منظر فقه به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع فقهی و روایی است. با توجه به بررسی‌های انجام شده این نتیجه حاصل شد که به حکم روایات، نگاه کردن به طرف مقابل به قصد ازدواج، جایز و بلکه مستحب است و حد مجاز برای نگاه کردن، افزون بر وجه و کفین به مو و محاسن و بدن زن از روی لباس نازک و حتی بدون اجازه است و برای این نگاه شروطی مانند خالی بودن زن از موانع نکاح، نبودن ریبه و قصد تلذذ، قصد ازدواج با زنی خاص و... معین شده است. درباره مکالمه پسر و دختر که شامل حضوری و غیر حضوری است نیز همان ادله جواز نگاه جاری می‌شود به شرط عدم ریبه. در ارتباطات قبل از ازدواج، اذن ولی شرط نیست.

واژگان کلیدی: روابط زوجین، محدوده نگاه، مکالمه حضوری، چت کردن، اذن ولی.

۱. مقدمه

از نظر اسلام، خانواده مهمترین رکن اجتماع است و برای پایداری و سالم ماندن یک جامعه، باید از خانواده شروع کرد. یکی از مسائلی که به زوجین برای ثبات زندگی مشترک کمک می‌کند، مسئله آشنایی و شناخت یکدیگر قبل از ازدواج است تا دو طرف یکدیگر را به خوبی شناخته و دچار اشتباه و شکست در زندگی مشترک نشوند. این اشتباهات ممکن است در حین زندگی مشترک و حتی قبل از شروع زندگی به وجود آیند که پیامدش، گریز از ازدواج و سرپیچی از تشکیل خانواده و رو آوردن به راه‌های ناسالم است. توجیه زوجین این است که قبل از ازدواج، شناخت کافی از

۱. دانش پژوه سطح چهار فقه خانواده، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، از افغانستان.

یکدیگر نداشتند و هر یک دیگری را مقصر می‌دانند. آنها گاهی پا را فراتر نهاده و مقصر اصلی را شرع و دین مقدس اسلام می‌دانند. حرمت معاشرت بین دختر و پسر قبل از ازدواج و قبیح دانستن این مسئله بین خانواده‌ها، باعث شد که محدوده روابط دختر و پسر قبل از ازدواج، بررسی شود تا مشخص شود دین اسلام تا چه حد این روابط را جایز می‌داند. با تبیین حدود ارتباطات دختر و پسر قبل از ازدواج، آنها با وظایف خود آشنا شده و جلوی بسیاری از مفاسد گرفته می‌شود، همچنین دختر و پسر از آلودگی روابط غیر شرعی نجات پیدا می‌کنند. افرادی که از این حدود شرعی آگاهی ندارند از جهل و انحراف ناشی از روابط ناسالم بیرون می‌آیند. تمام کتب فقهی که در باب نکاح تدوین شده به بحث نگاه به نامحرم اشاره کرده‌اند مانند *عروه الوثقی*، *شرایع الاسلام* و *شروح آن*. کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات بسیاری در مورد روابط دختر و پسر از جنبه فقهی، تربیتی و اخلاقی نگارش شده، اما در آنها به بحث مکالمه غیر حضوری مثل چت، ایمیل و مکالمه تصویری اشاره‌ای نشده است. در نوشتار حاضر، علاوه بر بررسی حکم مکالمه غیر حضوری، تأثیر اذن ولی در ارتباطات قبل از ازدواج مشخص می‌شود. این نوشتار درصدد پاسخ به این پرسش است که محدوده روابط دختر و پسر قبل از ازدواج به چه میزان است؟ بر این اساس مقاله حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع فقهی و روایی نوشته شده است. در ابتدا بحث نگاه و ادله جواز نگاه دختر و پسر به یکدیگر قبل از ازدواج بیان شده و سپس دیدگاه‌های مختلف در حدود و اندازه نگاه و سپس شرایطی که با آنها می‌توان قبل از ازدواج به یکدیگر نگاه کرد، بیان می‌شود. در پایان، بحث جواز مکالمه دختر و پسر و همچنین حکم اذن ولی در ارتباطات قبل از ازدواج مطرح می‌شود.

۲. ارتباطات قبل از ازدواج

۱-۲. نگاه کردن

یکی از راه‌های شناخت و آگاهی زوجین نسبت به یکدیگر قبل از ازدواج، نگاه کردن است. از دین اسلام این مسئله را جایز می‌داند، اما اینکه محدوده این نگاه تا چه اندازه جایز است، در ادامه بیان می‌شود.

۱-۱-۲. حکم نگاه به نامحرم

مهمترین احکام و آثار خواستگاری که مورد توجه فقها نیز قرار گرفته است، مشروعیت دیدن و نظر افکندن مرد خواستگار به زن مورد خواستگاری می‌باشد. اصل اولی بر حرمت نظر مرد به اندام زن نامحرم و بالعکس است.

۲-۱-۱-۱. حرمت نگاه به نامحرم

در آیات قرآن در این باره آمده است:

مردان مؤمن را بگو تا چشم هایشان را ببوشند و فروج خود را محفوظ دارند که این بر پاکیزگیشان اصلح است و البته خداوند به هرچه کنید کاملاً آگاه است و زنان مؤمن را بگو تا چشمهایشان را ببوشند و فروج خویش را محفوظ دارند و زینت و آرایش خود را جز آنچه قهراً ظاهر می شود، آشکار نسازند. (نور: ۳۱-۳۰)

احادیث متعددی نیز این حکم را تأیید می نماید، (رک.، عاملی، ۱۴۱۲، ۱۳۸/۱۴) اما شارع مقدس بنا بر مصالحی از جمله اهمیت و حساسیت میثاق مقدس ازدواج، لزوم آگاهی و شناخت دو طرف از اوصاف و خصوصیات یکدیگر، پایه گذاری کانون خانواده برانتخاب صحیح و خردمندانه، تضمین استمرار خانواده و تداوم صفا و مودت میان زوجین، استثنایی بر اصل اولی حرمت نظر وارد نموده و نگرستن به زنی که قصد ازدواج با وی را دارد، مشروعیت بخشیده است.

۲-۱-۱-۲. استحباب نگاه به نامحرم به قصد ازدواج

همان گونه که بیان شد از نظر فقها، نگاه مرد به بدن زن بیگانه ای که قصد ازدواج با او را ندارد، غیر از وجه و کفین، حرام است، خواه باریبه و لذت باشد، یا نباشد. نگاه به وجه و کفین نیز از روی تلذذ و ریبه به طور اجمال حرام است. (حلی، ۱۳۷۸، ۶/-؛ خمینی، بی تا، ۲/۲۴۳)

اول) ادله استحباب نگاه به نامحرم به قصد ازدواج

الف) روایات

با توجه به برخی از تعبیرات که در روایات آمده نگاه به قصد ازدواج، نه تنها اشکال ندارد، بلکه استحباب آن را می توان استنباط کرد؛ زیرا در برخی از روایات، امر به نگاه شده و صیغه امر اگر دلالت بر وجوب نکند، حداقل بر استحباب دلالت دارد. (خمینی، بی تا، ۲/۲۴۳) مانند روایتی از پیامبر اکرم (ص) است که در آن به مغیره بن شعبه که از زنی خواستگاری کرده بود، فرمود: «لَوْ نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أُخْرَى أَنْ يُودَمَ بَيْنَكُمَا؛ اگر به او نگاه کنی، مودت و صمیمیت بین شما بیشتر می شود» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۲۰/۹۰). همچنین در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است: «إِنَّمَا الْمَرْأَةُ فِلَادَةٌ فَانظُرْ إِلَى مَا تَقْلُدُهُ؛ به درستی که زن گردنبنده است، پس ببین چه گردنبندهی به گردن می اندازی (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۲۰/۴۷). امام محمد باقر علیه السلام در پاسخ به این پرسش که آیا جایز است خواستگار به زنی که قصد ازدواج با او را دارد، نگاه کند، فرمود: «نعم انما یشتریهها بأغلی الثمن؛ بله به درستی که مرد، او را با بهای گزافی به همسری برمی گزیند» (حر عاملی، ۱۴۰۹،

. (۸۸/۲۰)

ب) عقل

علاوه بر دلالت روایات، می‌توان از حکم عقل نیز برای اثبات استحباب چنین نگاهی استفاده کرد؛ همانطور که عقل در معاملات برای جلوگیری از غرر و ضرر که کم‌اهمیت‌تر از ازدواج است، بررسی و دیدن شیء مورد معامله را لازم و ضروری می‌داند، واضح است که در امر مهمی چون ازدواج که احتمال ضرر و غرر ناشی از جهالت در آن بیش‌تر است، ضرورت نگاه مرد به زن مورد نظر را، حکم خواهد کرد.

ج) اجماع فقها

مشهور فقهای شیعه با وجود اختلاف در حدود و شرایط نگاه به زن به قصد ازدواج، آن را جایز می‌دانند. جواز چنین نگاهی، مشهور بین همه علمای عامه نیز هست. (حلی، ۱۳۸۸، ص ۵۷۲) محقق کرکی نیز این مسئله را در بین علمای اسلام، بدون مخالف دانسته است (محقق کرکی، ۲۷/۱۲). برخی از فقها نگاه خواستگار را مستحب دانسته‌اند. شهید ثانی از فقهایی است که بر استحباب این نگاه فتوا داده است. وی می‌گوید: «نگاه به صورت زنی که قصد ازدواج با او را دارد، جایز است، هر چند از او اجازه نگیرد، بلکه نگاه برای او مستحب است تا جهالت از او دفع شود (شهید ثانی، ۱۴۱۲، ۶۷/۲).

امام خمینی (ره) در *تحریر الوسیله* در این باره می‌نویسد: «از چیزهایی که سزاوار است انسان به آن اهتمام ورزد، این است که در صفات جمال و کمال کسی که می‌خواهد با او ازدواج کند، نظر بیندازد». (خمینی، بی‌تا، ۲/۲۳۷) بنا به روایات به حکم عقل و اجماع فقها، اصل مسئله نگاه به نامحرم به قصد ازدواج، مستحب بوده و دلیلی بر عدم استحباب آن نیست.

دوم) حکمت استحباب نگاه به نامحرم به قصد ازدواج

حکمت استحباب این نگاه آن است که، زوجین با اطمینان، آگاهی و اطلاع بیشتری به انتخاب همسر خود و خانواده‌های مستحکم و بادوام شکل بگیرد. می‌توان گفت که حکمت جواز و استحباب نگاه، ایجاد علاقه و محبت و دوام آن است که به طور طبیعی باعث استحکام بیشتر نهاد خانواده خواهد شد. چنان‌که دیده می‌شود، برخی از طلاق‌ها ناشی از بی‌دقتی در ویژگی‌های ظاهری فرد مقابل و همچنین خواستگاری‌های ناآگاهانه است که پیامد آن، بی‌تفاهمی، بی‌علاقگی و در نتیجه بروز اختلاف خواهد بود.

سوم) مبانی استحباب نگاه مرد به زن به قصد ازدواج

الف) پرداخت مهریه

برخی از فقها، نگاه به قصد ازدواج را با این استدلال جایز می‌دانند که چون مرد به همسر خود مهریه می‌دهد به ازای آن از حق نگاه به زن قبل از ازدواج برخوردار است تا با غرر مواجه نشود. دلیل این قول روایت امام محمد باقر علیه السلام است که می‌فرماید: «أَتَمَّا يَشْتَرِيهَا بِأَعْلَى الثَّمَنِ؛ زیرا مرد به بیشترین بها خریدار اوست». (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۸۸/۲۰) شیخ انصاری ذیل این روایت می‌گوید: «مقصود آن است که چون ازدواج با مهریه‌ای نه چندان اندک انجام می‌شود، نگاه کردن مرد به گونه‌ای که عمده غرر از بین برود، جایز است. این غرر به دلیل بی‌اطلاعی از زیبایی رخ می‌دهد» (انصاری، ۱۴۱۵، ص ۴۰).

نظر آیت الله خویی در این زمینه چنین است:

امکان نگاه کردن مرد به این علت است که مبدا مال او ضایع شود؛ زیرا اگر مرد بدون نگاه کردن، ازدواج کرده و پس از آن همسر خود را نپسندد، راه فسخ عقد نکاح به رویش بسته است و اگر بخواهد طلاق دهد به ناچار باید نصف مهر را قبل از زناشویی بپردازد. (خویی، ۱۴۱۵، ۱۵/۳۲)

صاحب جواهر نیز با تکیه بر روایات در این باره می‌گوید: «جواز نگاه کردن به طوری که دفع غرر شود به خاطر این است که از یک طرف به بالاترین قیمت، خریدار اوست و مالش را در اختیار او می‌گذارد و از طرف دیگر، خواهان زندگی صمیمی و دایمی است». (نجفی، ۱۴۰۴، ۶۶/۲۱)

بر اساس فقه اسلامی، مهریه، قیمت و بها نیست، بلکه هدیه‌ای است که در ازدواج از طرف شوهر به زن داده می‌شود. در آیات قرآن کریم از مهریه به نحله تعبیر شده و نحله، همان‌گونه که در تفاسیر آمده، عطیه‌ای مجانی و بدون پرداخت ثمن است، (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۱۶۹/۴) البته این به آن معنا نیست که مهریه هیچ نقشی در شکل‌گیری ازدواج ندارد، بلکه مراد آن است که نباید یگانه عامل دخیل در امر ازدواج و حکمت، نگاه باشد.

ب) جلب محبت

خداوند، طبیعت مرد را مظهر طلب، عشق و تقاضا آفریده و زن را مظهر مطلوب بودن و معشوق بودن قرار داده است. مرد، وجود و هستی خود را در خدمت زن و همراه او قرار می‌دهد که در سعادت و شقاوت او بسیار تأثیرگذار است. بنابراین، هم زندگی دنیوی و هم اخروی خود را با او معامله می‌کند و این کار، معامله سنگینی است، هر چند مهریه اندک باشد.

اینکه خطاب در این روایات به مردان است به آن دلیل است که به طور کلی می توان گفت که شارع مقدس، بنا به مصالحی مانند جلوگیری از ضرر مرد در پرداخت مهریه، تأثیر ازدواج در آینده مرد و زن و ارتباط آن با سعادت و یا شقاوت دنیوی و اخروی، جلوگیری از اختلاف، ایجاد کانون مودت و محبت برای تربیت فرزندان سالم و مؤمن و رشد و تکامل زن و مرد، حکم به استحباب نگاه به نامحرم به قصد ازدواج داده تا پیوند زناشویی براساس آگاهی و شناخت دو طرف از ویژگی های یکدیگر شکل گیرد وگرنه هیچ فرقی بین زن و مردی که قصد ازدواج دارند در نگاه کردن وجود ندارد.

۲-۱-۲. اقوال در محدوده نگاه به قصد ازدواج

بیشتر فقهای امامیه معتقدند که نگاه مرد به زنی که قصد ازدواج با او را دارد، جایز است، ولی آنها در مواضع و حدود این حکم با هم اختلاف نظر داشته و دیدگاهی را ارائه داده اند که در ذیل به برخی از آنها اشاره می شود.

۲-۱-۲-۱. قول اول

برخی از فقها محدوده جواز نگاه را منحصر به وجه و کفین دانسته اند. (طوسی، ۱۴۰۰، ص ۴۸۴؛ حلی، ۱۴۰۸، ۲/۲۱۲؛ حلی، ۱۳۸۷، ۳/۳-۴). البته این نظریه در بین فقهای متأخر طرفدار کمتری دارد. شیخ طوسی بر جواز نگاه به صورت و دست های مخاطوبه، ادعای اجماع کرده و به روایت «إذا أراد أحدكم أن يتزوج امرأة فلينظر الی وجهها و کفیها؛ هرگاه یکی از شما خواست با زنی ازدواج کند به صورت و دستان او تا مچ نگاه کند، استدلال کرده است» (طوسی، ۱۴۰۷، ۴/۲۴۸). شیخ انصاری می گوید: «نگاه به وجه و کفین اگر موجب دفع معظم غرر شود، جایز است و آن هم با نظر به وجه و کفین حاصل می شود» (انصاری، ۱۴۱۵، ص ۴).

۲-۱-۲-۲. قول دوم

بسیاری از فقها معتقدند علاوه بر وجه و کفین، نظر به مو و سایر محاسن زن جایز است. محقق کرکی می گوید: «آنچه که دیدن آن با دیدن مو ملازم است، مانند گوش ها و گردن جایز است؛ زیرا اباحه نظر به موی سر، اباحه نظر به لوازم آن نیز است». (محقق کرکی، ۱۴۱۴، ۲۹/۱۲؛ طباطبایی، ۱۴۱۷، ۱۱/۴۰-۴۱) آیت الله خویی با تمسک به برخی روایات، جواز نظر به وجه و کفین و مو و محاسن زن را بدون اشکال دانسته و معتقد است که منظور از محاسن چیزی است که زیبای های زن در آن ظاهر می شود و ساق پا و معصم (یعنی محل بستن دستبند و بخشی از مچ تا نزدیک آرنج) را نیز جزو محاسن می داند (خویی، ۱۴۱۵، ۱۱/۳۲ و ۱۴). فقهایمانند آیت الله بهجت، سیستانی،

مکارم و تبریزی نیز نگاه به مو و محاسن را جایز دانسته‌اند (www.hadana.ir). معتقدان به این نظریه به روایاتی که بر جواز نظر مرد به زنی که قصد ازدواج با او را دارد، تمسک جسته‌اند کرده‌اند که از جمله عبدالله بن سنان می‌گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم آیا شخصی که قصد ازدواج با زنی دارد، می‌تواند به موی او نگاه کند؟ امام علیه السلام فرمود: «نَعَمْ إِنَّمَا يُرِيدُ أَنْ يَشْتَرِيَ بِهَا بِأَعْلَى الثَّمَنِ؛ آری! زیرا به گران بهاترین قیمت خریدار اوست» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۹۰/۲۰). در روایت دیگری از امام صادق علیه السلام نقل شده: «لَا بَأْسَ بِأَنْ يَنْظُرَ إِلَى وَجْهِهَا وَمَعَاصِمِهَا إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا؛ مانعی ندارد که مرد به صورت و معصم زنی که می‌خواهد با او ازدواج کند، نگاه کند» (کلینی، ۱۳۶۵، ۳۶۵/۵).

۱-۲-۳. قول سوم

گروهی از فقها نظر به تمام بدن زن را بدون ساتر و پوشش جایز می‌دانند. در جواهر، نگاه به صورت و دست‌های چپین زنی را مورد اتفاق همه مسلمانان می‌دانند و بعد از ذکر روایات می‌گویند: «برای فقیهی که خداوند چشم بصیرت به او داده، چاره‌ای نیست جز اینکه قائل به جواز نگاه به تمام بدن زن شود». (نجفی، ۱۴۰۴، ۶۷/۲۹) صاحب حدائق نیز با تمسک به ظاهر روایات، این نظریه را پذیرفته است (بحرانی، ۱۴۰۵، ۳۲/۴۶). سید یزدی می‌گوید:

برای کسی که قصد ازدواج با زنی را دارد، جایز است که به وجه و کفین، مو و محاسن او نگاه کند، بلکه بعید نیست که نگاه کردن به قسمت‌های دیگر بدن به جز عورت، جایز باشد، هر چند احتیاط خلاف آن است. (طباطبایی یزدی، بی‌تا، ۴۹۱/۵)

۱-۲-۴. قول مختار

با توجه به مجموع روایات مرتبط با بحث به دلیل اهمیت موضوع ازدواج و برای کمک به استحکام خانواده، اجازه نگاه به وجه و کفین، مو و محاسن مخطوبه داده شده است. از سوی دیگر به علت نداشتن دلیل تعمیم آن به سایر نقاط بدن، راهی جز رد قول اول و سوم و پذیرش قول دوم نمی‌ماند. قول نخست، نه از احادیث و ادله دریافت می‌شود و نه تأمین‌کننده غرض حکیمانه شارع از تجویز نگاه است. احتمال غرر و در نتیجه بی‌ثباتی ازدواج نیز در آن می‌رود. قول سوم نیز از سویی دلیل ندارد و دلیل نداشتن، بهترین دلیل بر عدم صحت این قول است. از سوی دیگر، دلیل برخلاف آن وجود دارد. دلیل دیگر در رد قول سوم، اینکه جواز نگاه به تمام بدن، مخالف احتیاط به ویژه در عرض و ناموس است. در هر صورت، وقتی معلوم شد که هدف از جواز نگاه، رفع جهالت برای جلوگیری از ضرر و غرر است، برای رسیدن به این هدف، دیدن وجه و کفین و محاسن زن کفایت می‌کند. روایات دال بر جواز نگاه و فتاوی بیشتر فقها این است که حد

جواز نگاه مرد به زنی که قصد ازدواج با او را دارد، وجه، کفین و محاسن است و می‌تواند در صورت نیاز تا حصول نتیجه، نگاهش را به زن تکرار کند. این قسمت از فرمایش امام علیه السلام که می‌فرماید: «انما هو مستام» دلیل بر جواز تکرار نگاه است. (کرکی، ۱۴۱۴، ۲۹/۱۲) البته فقها جواز تکرار نظر را مشروط به این کرده‌اند که با یک بار نگاه کردن از وضع او آگاه نشود. (خمینی، بی‌تا، ۲/۲۴۵) برای نگاه، نیازی به اجازه و رضایت دختر نیست؛ زیرا ادله جواز نگاه، مطلق بوده و نگاه را به طور کلی اجازه داده‌اند. بر همین اساس، فقها رضایت و اجازه دختر را شرط نکرده‌اند. گذشته از این، برخی بر این تصریح کرده‌اند که بهتر است نگاه، بدون اطلاع و آگاهی زن صورت گیرد. از جمله آنها، محقق کرکی است که علت عدم نیاز به اذن زن را این می‌داند که چه بسا ممکن است زن خودش را زینت کند و عیوبش را بیوشاند، در نتیجه مقصود مرد از نظر حاصل نشود. (محقق کرکی، ۱۴۱۴، ۲۹/۱۲)

در مورد زمان نگاه، فقهای متأخر بین اینکه نگاه کردن قبل از خواستگاری باشد یا بعد از آن، تفاوتی ندیده‌اند به دلیل اطلاق روایات، ولی برخی از متقدمین تفاوت قائل شده‌اند. علامه حلی، شهید ثانی و محقق کرکی معتقدند:

بهتر است این نگاه، قبل از خواستگاری باشد؛ زیرا اگر بعد از خواستگاری انجام شود و مرد قیافه زن را نپسندد و از ازدواج با او منصرف شود و او را ترک کند، برای زن سخت و دشوار خواهد بود. (حلی، ۱۳۸۷، ص ۵۷۳؛ جبعی عاملی، ۱۴۱۳، ۴۰/۷؛ محقق کرکی، ۲۷/۱۲، ۱۴۱۴)

ولی صاحب جواهر، این قول را نمی‌پسندد و آن را اجتهاد در برابر نص دانسته و می‌گوید: «نصوص از این تخصیص خالی است». (نجفی، ۱۴۰۴، ۶۶/۲۹)

۱-۲-۳. شرایط نگاه قبل از ازدواج

جواز نگاه مرد به مخطوبه، شرایطی دارد که در ذیل به طور مختصر به آنها اشاره می‌شود.

۱-۲-۱-۳. خالی بودن زن از موانع نکاح

باید ازدواج با آن زن، در حال حاضر ممکن باشد، پس نگاه به زن شوهردار و یا زنی که در عده است و امکان ازدواج با او فراهم نیست، جایز نیست. (جبعی عاملی، ۱۳۱۴، ۴۰/۷)

۱-۲-۲-۳. امکان اجابت درخواست مرد از سوی زن

مرد باید احتمال بدهد که زن، درخواست ازدواج او را می‌پذیرد، (نجفی، ۱۴۰۴، ۶۵/۲۹) ولی اگر بداند خواستگاری او را رد خواهد کرد، دیگر دلیلی برای حکم جواز نظر نیست.

۲-۱-۳. احتمال افزایش بصیرت و آگاهی نسبت به زن با نگاه

برخی معتقدند که باید برای نگاه کردن، نیاز و فایده‌ای مترتب باشد (حلی، ۱۳۸۷، ص ۵۷۳) و اگر نگاه کردن به زن، چیزی بر اطلاعات قبلی و آگاهی مرد نسبت به زن نمی‌افزاید، نگاه کردن جایز نیست، اگرچه به تعبیر شهید ثانی، شرط خوبی است با توجه به اطلاق روایات به نظر می‌رسد که چنین شرطی لازم نیست (جبعی عاملی، ۱۴۱۳، ۶۷/۲).

۲-۱-۴. نبودن ریبه و قصد تلذذ

برخی فقها معتقدند که نگاه، نباید توأم با ریبه و خوف از گناه (سبزواری، ۱۴۲۳، ۸۳/۲) و یا به قصد تلذذ باشد، هر چند بداند با نگاه کردن، لذت قهری برای او حاصل می‌شود (طباطبایی یزدی، بی تا، ۴۹۲/۵). شهید ثانی در کتاب مسالک نظر توأم با ریبه را جایز می‌داند، چنانکه گفته شده ایشان، تفاوت جواز نگاه به اجنبیه با جواز نگاه به کسی که قصد ازدواج با او را دارد، در این می‌داند که جواز نظر به اجنبیه، مشروط به عدم خوف فتنه است، ولی وقتی قصد ازدواج در میان باشد، این شرط وجود ندارد (جبعی عاملی، ۱۴۱۳، ۱۳/۷). در روضة البهیة عدم ریبه و تلذذ را شرط جواز نگاه دانسته است. شهید مطهری در این باره می‌گوید: «آنچه که به طور قطع حرام است، نگاه به قصد تلذذ است و آنچه مانعی ندارد، این است که نگاه به قصد لذت نباشد، ولی تلذذ پیدا شود». (مطهری، ۱۳۸۶، ص ۱۶۷)

۲-۱-۵. نگاه به انگیزه و قصد ازدواج با زنی خاص

برخی از فقها مثل محقق کرکی معتقدند که قصد ازدواج با یک زن، باعث نگاه کردن به زن شود، نه اینکه نگاه او به انگیزه تصمیم بر ازدواج شود. (محقق کرکی، ۱۴۱۳، ۴۷/۱۲) شهید ثانی این قول را نیکو نمی‌داند و معتقد است که مهم، قصد ازدواج قبل از نگاه است و انگیزه هر چه می‌خواهد باشد (جبعی عاملی، ۱۴۱۳، ۴۰/۷). در پاسخ باید گفت که مستفاد از روایاتی که در مورد جواز نگاه وارد شده‌اند، شارع مقدس، آن نگاهی را تجویز کرده که به قصد و انگیزه ازدواج باشد. به این تعبیر باید توجه کرد: «الرجل یرید أن یتزوج المرأة أنینظر الیها»، «فی رجل ینظر الی محاسن المرأة یرید أن یتزوجها»، و «الرجل یرید أن یتزوج المرأة یتأملها و ینظر الی خلفها و الی وجهها». این پرسش‌ها گویای آن است که مرد، زن خاصی را در نظر دارد و قصد جدی به ازدواج با او دارد و فقط برای ازدواج می‌خواهد آن زن را ببیند، پس همان‌گونه که شهید مطهری بیان کرده، فقها تصریح کرده‌اند که جایز نیست کسی به زن‌ها نگاه کند تا در بین آنها یکی را انتخاب کند. آنچه جایز است، در مورد یک زن خاص است که مرد از سایر جهات او را پسندیده و فقط از نظر چهره

و اندام تردید دارد. (مطهری، ۱۳۸۶، ص ۱۶۸) صاحب جواهر می‌گوید: «اولی، جواز نظر به کسی است که قصد ازدواج با خود او را دارد و صرف قصد ازدواج داشتن، کافی نیست، حتی اگر این احتمال را بدهد که بعد از نگاه کردن، تصمیم به ازدواج با زنی را می‌گیرد». (نجفی، ۱۴۰۴، ۶۶/۲۹) امام خمینی رحمته‌الله علیه نیز این شرط را در قالب احتیاط بیان کرده و می‌فرماید:

اگر نگوئیم اقوی، احتیاط این است که تنها به زنی نگاه کند که قصد ازدواج با او را دارد، پس حکم جواز نظر شامل جایی که مطلق ازدواج را قصد کرده و می‌خواهد یکی را از بین چند نفر زن انتخاب کند، نمی‌شود. (خمینی، بی تا، ۲/۲۴۵)

با توجه به تعابیر مطرح شده در روایات می‌توان گفت، شارع در صورتی که شرایط پیشین، احراز شود و قبل از اینکه زن را ببیند، جهات دیگر مانند اصالت خانوادگی، شأن و منزلت زن، اعتقادات و ارزش‌های مورد نظر و... را پسندیده و تصمیم به ازدواج گرفته باشد و فقط دیدن خصوصیات جسمی زن باقی مانده باشد، می‌تواند آن زن را ببیند، پس روشن می‌شود قبل از انجام تحقیقات اولیه و پسندیدن زن از نظر خصوصیات دیگر، مرد مجاز به نگاه به زن نیست.

۲-۲. مکالمه

یکی از راه‌های دیگر ارتباطی و به دست آوردن شناخت و آگاهی قبل از ازدواج، صحبت کردن دختر و پسر است.

۲-۲-۱. مکالمه حضوری

با توجه به جمعیت جوامع و حضور فعال جوانان در عرصه‌های فرهنگی، آموزشی و اجتماعی، گفت‌وگو بین دختران و پسران امری اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا جامعه متشکل از مردان و زنان بوده و خداوند از آغاز خلقت، این دورا کنار هم خلق کرده است. بنابراین، نمی‌توان این دو را از هم جدا کرد. قرآن کریم همه مؤمنان را دعوت می‌کند تا در روابط اجتماعی، پرهیزگار و پاکدامن بوده و از سخنان آلوده بپرهیزند و سخن صواب بگویند. (ر.ک.، احزاب: ۷۰) قول سدید، یعنی سخن باید محکم، هدف دار، دقیق و خالی از عیب (سید قطب، ۱۱۴۱۵، ۵/۲۸۸۱) باشد. بنابراین، مؤمن باید در آنچه می‌گوید، دقت کند تا سخن لغو و فسادانگیز نگوید. در آشنایی‌های قبل از ازدواج، ابتدا تحقیقات لازم صورت می‌گیرد و سپس دو خانواده به دختر و پسر اجازه می‌دهند تا طی یک یا چند جلسه با هم صحبت کنند.

۲-۲-۱-۱. ادله جواز مکالمه حضوری

ادله جواز نگاه قبل از ازدواج، در امر صحبت کردن نیز جاری می‌شود؛ زیرا قصد آنها از ازدواج و تشکیل

خانواده است، همچنین فحواى آیاتى كه دلالت بر جواز مكالمه حضورى مى كند مانند مكالمه حضرت موسى عليه السلام با دختران شعيب (ر.ك.، قصص: ۲۳ و ۲۵). فحواى رواياتى كه دلالت بر جواز مكالمه مى كند مانند رواياتى كه دلالت بر سلام كردن پيامبر صلى الله عليه وآله به زن ها مى كند (حرعاملى، ۱۴۰۹، ۴/۲۰) و همچنين سيره مستمره بين مسلمين، جواز مكالمه متعارف و عادى با نامحرم را ثابت مى كند. با توجه به اين مطلب كه در روابط عادى و روزمره، صحبت كردن زن و مرد امرى جايز است، پس صحبت در مورد ازدواج به طريق اولى جايز است. در روايات آمده: «كل شئ لك حلال حتى تعلم انه حرام بعينه؛ تمام امور براى تو حلال است تا علم به حرمت كارى پيدا كنى» (حرعاملى، ۱۴۰۹، باب ۱۲، ح ۶۰). پس دليل بر حرمت اين نوع صحبت كردن وجود ندارد. بنا بر اين، اصالة الحلية بر جواز صحبت كردن قبل از ادواج براى شناخت بيشتر جارى مى -شود.

۲-۲-۲. مكالمه غير حضورى (چت، پيامك، تلفن، نامه، ايميل و ارتباط تصويرى)

امروزه با توجه به پيشرفت علم و تكنولوژى، تنوع وسايل ارتباطى و اهميت زمان براى مردم، ارتباط حضورى و صحبت مستقيم، پاسخ گو نيست، حتى در مسئله مهمى مانند ازدواج، گاهى به دليل مشكلاتى مانند بعد مسير، ناگزير از استفاده تلفن، چت، ايميل و... است تا با طرف مقابل آشنا شد.

۲-۲-۲-۱. حكم مكالمه غير حضورى

مكالمه غير حضورى در حكم مكالمه حضورى با نامحرم است. هر حكمى كه براى مكالمه حضورى ثابت است، در اينجا نيز جارى مى شود. همان طور كه مكالمه حضورى بدون لذت و ريبه جايز است، مكالمه غير حضورى هم جايز است، البته در صورت ضرورى نبودن كراهت، ثابت است، اما در صورتى كه همراه با لذت و يا خوف در حرام باشد، يعنى بترسد در حين مكالمه، دچار لذت جنسى شود، حرام است. امام خمينى (ره) در تحرير الوسيله مى فرمايد: «اقوى جواز شنيدن صداى نامحرم است زمانى كه با لذت و ريبه نباشد و همچنين جايز است براى زن، شنواندن صداى خود به نامحرم زمانى كه ترس از وقوع فتنه نباشد، اگرچه احوط ترك شنيدن و شنواندن است» (خمينى، بى تا، ۲/۲۴۵).

۳. اذن ولى در ارتباط دختر و پسر قبل از ازدواج

در كتاب النكاح اذن ولى در زمان خواندن خطبه عقد با كره شرط شده است و گرنه عقد صحيح نيست، ولى سخنى از اذن ولى در ارتباطات يا نگاه و مكالمه قبل از ازدواج بيان نشده، پس اذن

ولی در مراودات و شناخت قبل از ازدواج شرط نیست. با توجه به این نکته که دخترها احساسات و عواطف لطیفی دارند، زود تحت تأثیر ابراز علائق طرف مقابل قرار گرفته و در تصمیم‌گیری‌ها نیاز به مشورت دارند، بهتر است برای جلوگیری از عواقب سوء، خانواده و پدر را در جریان امور و رفت‌وآمدها قرار دهند. همچنین در بحث نگاه باید گفت که نگاه کردن، آن هم در حدی که شرع جایز دانسته، مربوط به زمانی است که دختر و پسر همدیگر را نسبت به سایر ویژگی‌ها پسندیده و مقدمات ازدواج و رضایت آنها حاصل شده باشد و فقط بحث دیدن و صحبت کردن باقی باشد، پس پدر خانواده در جریان این مراودات قرار می‌گیرد و راضی است؛ زیرا اگر ناراضی باشد از ابتدا موضع و عدم رضایت خود را بیان کرده و مانع وصلت دو خانواده می‌شود. احترام به پدر توسط دختر، بیان‌گر شخصیت و تربیت دختر بوده و برای طرف مقابل اطمینان خاطر حاصل می‌شود.

۴. نتیجه‌گیری

باتوجه به روایات فراوان و نیز حکم اجماع و عقل، نگاه به طرف مورد نظر به قصد ازدواج، جایز و بلکه مستحب است. حکمت جواز و یا استحباب نگاه مرد به زن و زن به مرد، افزون بر پرداخت مهریه از طرف مرد و جلوگیری از غرر مادی و معنوی او، ایجاد علاقه و محبت بین زن و شوهر و کمک به انجام ازدواجی آگاهانه، برای پیشگیری از اختلافات خانوادگی و در نتیجه استحکام بیشتر نهاد خانواده است. از مجموع دیدگاه‌هایی که در جواز نگاه وجود دارد، محدود نگاه به قصد ازدواج، چیزی فراتر از نظر به وجه و کفین است. مردی که قصد ازدواج دارد، می‌تواند افزون بر وجه و کفین به مو و محاسن زن و حتی بدن او از روی لباس نازک نگاه کند. تکرار نگاه به قصد ازدواج برای آگاهی از وضعیت جسمانی طرف مقابل، جایز است و در آن نیازی به اجازه و رضایت دختر نیست، خواه قبل از خواستگاری باشد یا بعد از آن. فقها جواز چنین نگاهی را منوط به احراز خصوصیات و شرایطی می‌دانند، مانند خالی بودن زن از موانع نکاح، امکان اجابت درخواست مرد از سوی زن و نبودن ربه و قصد تلذذ در نگاه، ولی تلذذ اگر به صورت قهری پیدا شود، اشکالی ندارد. نگاه باید به انگیزه و قصد ازدواج با یک زن خاص باشد. جواز نگاه به قصد ازدواج به مواضع مجاز فرد خاص، مشروط به این است که بعد از انجام تحقیقات مقدماتی، پسندیدن او از سایر جهات و قطعی شدن تصمیمش بر ازدواج با او باشد. مرد نمی‌تواند قبل از تحقیق و انتخاب سایر شرایط و خصوصیات زن مورد نظر به وی نگاه کند. در مورد صحبت کردن دختر و پسر قبل از ازدواج، چون دلیلی بر حرمت آن نیست به وسیله اصالة الاباحة و قاعده اولویت، می‌توان حکم به جواز داد و در این حکم فرقی بین مکالمه حضوری و غیر حضوری نیست. در

ارتباطات قبل از ازدواج مثل مکالمه و نگاه، اذن ولی شرط نیست؛ زیرا اذن ولی فقط در زمان جاری شدن خطبه عقد نکاح باکره شرط است. این گفت وگوها باید به دور از قصد فریب و عدم لذت و خوف فتنه باشد.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۷). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر.
۱. انصاری، مرتضی (۱۴۱۵). کتاب النکاح. قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
 ۲. بحرانی، یوسف بن احمد (۱۴۰۵). الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة. قم: جامعه مدرسین.
 ۳. جبعی عاملی (شهیدثانی)، زین الدین بن علی (۱۴۱۲). الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیه. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
 ۴. جبعی عاملی (شهیدثانی)، زین الدین بن علی (۱۴۱۳). مسالک الافهام إلی تنقیح شرایع الاسلام. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
 ۵. جمعی از مراجع (۱۳۸۶). توضیح المسائل مراجع. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
 ۶. حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹). تفصیل وسائل الشیعه إلی تحصیل مسائل الشریعه. قم: آل البيت علیه السلام.
 ۷. حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸). شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام. قم: اسماعیلیان.
 ۸. حلی، حسن بن یوسف (۱۳۸۸). تذکره الفقهاء. قم: مؤسسه آل البيت علیه السلام.
 ۹. حلی، حسن بن یوسف (۱۳۸۷). ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد. قم: اسماعیلیان.
 ۱۰. خوبی، ابوالقاسم موسوی (۱۴۱۵). موسوعه الامام الخوئی. قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
 ۱۱. سبزواری (محقق)، ملامحمدباقر (۱۴۲۳). کفایه الاحکام. قم: جامعه مدرسین.
 ۱۲. سید قطب، فی ظلال القرآن (۱۴۱۵). بیروت: دار الشروق.
 ۱۳. سیوری حلی، مقداد بن عبدالله (۱۴۲۵). کنز العرفان فی فقه القرآن. قم: انتشارات مرتضوی.
 ۱۴. طباطبایی یزدی، محمد کاظم (بی تا). العروه الوثقی فیما تعم به البلوی. قم: جامعه مدرسین.
 ۱۵. طباطبایی، علی بن محمد (۱۴۱۸). ریاض المسائل. قم: مؤسسه اسماعیلیان.
 ۱۶. طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷). المیزان. قم: جامعه مدرسین.
 ۱۷. طوسی، محمدبن حسن (۱۴۰۷). الخلاف. قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
 ۱۸. طوسی، محمدبن حسن (۱۴۰۰). النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی. بیروت: دارالکتب العربی.
 ۱۹. کرکی، علی بن حسین عاملی (۱۴۱۴). جامع المقاصد فی شرح القواعد. قم: مؤسسه آل البيت علیه السلام.
 ۲۰. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۵). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 ۲۱. مطهری، مرتضی (۱۳۸۶). مسئله حجاب. بی جا: انتشارات صدرا.
 ۲۲. مفید، محمدبن نعمان (۱۴۱۳). المقنعه. قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.
 ۲۳. موسوی خمینی، روح الله (بی تا). تحریر الوسیله. قم: مؤسسه مطبوعات دارالعلم.
 ۲۴. نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام. بیروت: دار احیاء التراث العربی.